

Uchwała Składu Siedmiu Sędziów Sądu Najwyższego

z dnia 16 kwietnia 2009 r.

II UZP 1/09

Przewodniczący Prezes SN Walerian Sanetra, Sędziowie SN: Bogusław Cudowski, Zbigniew Hajn, Jerzy Kuźniar, Romualda Spyt (sprawozdawca), Małgorzata Wrębiakowska-Marzec (sprawozdawca, uzasadnienie), Andrzej Wróbel.

Sąd Najwyższy, z udziałem prokuratora Prokuratury Krajowej Jana Szewczyka, po rozpoznaniu na posiedzeniu jawnym w dniu 16 kwietnia 2009 r. sprawy z odwołania Marii U. przeciwko Zakładowi Ubezpieczeń Społecznych-Oddziałowi w W. o rentę z tytułu niezdolności do pracy, na skutek zagadnienia prawnego przedstawionego do rozpoznania przez skład powiększony Sądu Najwyższego postanowieniem Sądu Najwyższego z dnia 5 lutego 2009 r. [...]

„Czy prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy przyznanej na warunkach określonych w art. 57 ust. 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.) ustaje po odpadnięciu przesłanki całkowitej niezdolności do pracy, czy ulega zmianie jedynie wysokość renty gdy zachodzi zmiana stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową ?”

p o d j ą ł uchwałę:

Prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy nabyte na podstawie art. 57 ust. 2 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm.) ustaje, gdy ustanie warunek całkowitej niezdolności do pracy (art. 101 pkt 1 tej ustawy).

U z a s a d n i e n i e

Przedstawione do rozstrzygnięcia powiększonemu składowi Sądu Najwyższego zagadnienie prawne wyłoniło się na tle następującego stanu faktycznego.

Decyzją z dnia 8 listopada 2006 r. Zakład Ubezpieczeń Społecznych-Oddział w W. odmówił Marii U. prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy, wskazując, że jest ona osobą częściowo niezdolną do pracy, jednakże w ostatnim dziesięcioleciu przed powstaniem tej niezdolności nie udokumentowała 5-letniego okresu składkowego i nieskładkowego. Wyrokiem z dnia 22 czerwca 2007 r., Sąd Okręgowy we Wrocławiu zmienił powyższą decyzję i przyznał wnioskodawczyni prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy od 23 września 2005 r. do 31 sierpnia 2006 r., a następnie, od 1 września 2006 r. do 30 czerwca 2007 r. - prawo do renty z tytułu częściowej niezdolności do pracy. Sąd Okręgowy wskazał, że wnioskodawczyni była początkowo całkowicie niezdolna do pracy i legitymowała się ponad 20-letnim okresem składkowym i nieskładkowym, a zatem wedle wykładni zawartej w uchwale Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2006 r., I UZP 5/05 (OSNP 2006 nr 19-20, poz. 305), była uprawniona do nabycia renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy bez potrzeby wykazywania 5-letniego okresu ubezpieczenia przypadającego w ostatnim dziesięcioleciu przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy. Zmiana stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową nie pozbawia jej prawa do renty, gdyż zmiana ulega jedynie wysokość tego świadczenia uzależniona od stopnia niezdolności do pracy. Stanowisko to podzielił Sąd Apelacyjny we Wrocławiu w wyroku z dnia 28 lutego 2008 r., stwierdzając, że wnioskodawczyni, która w miejsce warunku określonego w art. 57 ust. 1 pkt 3 ustawy z dnia 17 grudnia 1998 r. o emeryturach i rentach z Funduszu Ubezpieczeń Społecznych (jednolity tekst: Dz.U. z 2004 r. Nr 39, poz. 353 ze zm., zwanej dalej ustawą o emeryturach i rentach lub ustawą) spełniła warunek określony w art. 57 ust. 2 tej ustawy - wystarczający do przyznania prawa do świadczenia - nie może być obecnie postawiona w gorszej sytuacji niż ubezpieczony całkowicie niezdolny do pracy, który spełnił warunki określone w art. 57 ust. 1 ustawy. Taki ubezpieczony zachowuje i nadal realizuje prawo do renty w przypadku zmiany stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową. W konsekwencji zmiana stopnia niezdolności do pracy może spowodować jedynie zmianę wysokości świadczenia, a nie odmowę jego przyznania na dalszy okres.

W skardze kasacyjnej organ rentowy zarzucił naruszenie prawa materialnego, „przez błędne zastosowanie wykładni” art. 57 ust. 2 w związku z art. 58 ust. 2 ustawy

o emeryturach i rentach, dokonanej przez Sąd Najwyższy w uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 23 marca 2005 r., I UZP 5/05 i przyznanie wnioskodawcy prawa do renty okresowej z tytułu częściowej niezdolności do pracy. Wniosek o przyjęcie skargi kasacyjnej do rozpoznania uzasadniony został koniecznością rozstrzygnięcia wątpliwości dotyczących stosowania art. 107 tej ustawy w sytuacji nabycia prawa do renty na zasadach ustalonych w powołanej wyżej uchwale, a w szczególności wyjaśnienia, czy poprawa stanu zdrowia uzasadniająca uznanie ubezpieczonego za częściowo niezdolnego do pracy stanowi podstawę wstrzymania prawa do renty.

Sąd Najwyższy w składzie przedstawiającym zagadnienie prawne podniósł, że na gruncie takiego stanu sprawy w dotychczasowej judykaturze, przede wszystkim Sądu Apelacyjnego we Wrocławiu oraz Sądu Apelacyjnego w Katowicach, a następnie także w orzecznictwie Sądu Najwyższego ujawniły się „biegunowe” rozbieżności. I tak, w wyroku z dnia 18 stycznia 2008 r., II UK 87/07 (OSNP 2009 nr 5-6, poz. 72), Sąd Najwyższy potwierdził linię orzecznictwa, która przyjmuje, że prawo do renty nie ustaje, lecz ulega zmianie tylko jej wysokość, gdy zachodzi zmiana stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową i rentę z tytułu całkowitej niezdolności do pracy ubezpieczony uzyskał po spełnieniu szczególnych warunków z art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach. W tej koncepcji Sąd Najwyższy argumentował, że w takich sytuacjach nie dochodzi do ustania prawa do świadczeń rentowego na podstawie art. 101 pkt 1 ustawy. Przepis ten stanowi bowiem, że prawo do świadczeń ustaje, gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa, tymczasem podstawowym warunkiem nabycia prawa do renty na podstawie art. 57 i art. 58 ustawy o emeryturach i rentach jest niezdolność do pracy, bez względu na jej stopień (art. 57 ust. 1 pkt 1), która nie ustaje, skoro nadal utrzymuje się, tyle że w stopniu częściowej niezdolności do pracy. Odnosząc się do kasacyjnego zarzutu naruszenia art. 107 tej ustawy, Sąd Najwyższy wskazał, że „przepis ten dotyczy tylko zmiany prawa do świadczenia lub jego wysokości w sytuacji zmiany stopnia niezdolności do pracy lub braku takiej niezdolności”. Naruszenie tego przepisu miałoby miejsce tylko wówczas, gdyby „mimo ustalenia częściowej niezdolności do pracy ubezpieczonemu przyznano rentę z tytułu całkowitej niezdolności do pracy albo gdyby przyznano mu rentę przy braku niezdolności do pracy”. W konsekwencji, dalej przysługujące prawo do renty z tytułu częściowej niezdolności do pracy stanowi „kontynuację prawa do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy ze zmianą wysokości świadczenia ze względu na stopień niezdolności do pracy”.

Z kolei w wyroku z dnia 17 kwietnia 2008 r., II UK 186/07 (niepublikowanym) Sąd Najwyższy uznał, że prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy przyznanej w warunkach określonych w art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach, ustaje po odpadnięciu przesłanki całkowitej niezdolności do pracy. W tej koncepcji wskazano, że do nabycia prawa do renty na warunkach określonych w art. 57 ust. 2 nie jest wystarczające spełnienie wymagania niezdolności do pracy w ogóle, ale konieczne jest spełnienie przesłanki kwalifikowanej, a mianowicie całkowitej niezdolności do pracy. Warunki prawa do renty dla tych osób nie są określone w art. 57 ust. 1, ale w art. 57 ust. 2. Przy rozumieniu stanu całkowitej niezdolności do pracy jako warunku określonego w tym ostatnim przepisie, od którego spełnienia zależy nabycie prawa do renty, a nie jedynie jako stopnia niezdolności do pracy (stanowiącej warunek określony w art. 57 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach), którego zmiana powoduje tylko zmianę wysokości świadczenia na podstawie art. 107 ustawy, ustanie tego warunku powoduje ustanie prawa do świadczenia rentowego z mocy art. 101 pkt 1, zgodnie z którym prawo do świadczeń ustaje, gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa. Jeżeli więc prawo do renty powstało przy spełnieniu szczególnych warunków określonych w art. 57 ust. 2 ustawy, w tym warunku istnienia całkowitej niezdolności do pracy, to ustanie tego warunku wskutek zmiany stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową powoduje ustanie prawa do świadczenia rentowego. Odpada bowiem jeden z warunków, od spełnienia których prawo to jest uzależnione. W konsekwencji, prawo do renty stałej lub okresowej z tytułu całkowitej niezdolności do pracy (art. 59 ust. 1 pkt 1 i 2), do której prawo powstało na warunkach określonych w art. 57 ust. 2, może ustać w warunkach przewidzianych w art. 101 pkt 1 w związku z art. 107 z powodu odzyskania zdolności do pracy, jak i zmiany stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową. Prawo do renty uzależnione od okresowej niezdolności do pracy ustaje z upływem okresu, na jaki to świadczenie przyznano. Jeżeli więc po upływie okresu na jaki przyznano świadczenie rentowe przy spełnieniu przesłanek z art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach, doszło do zmiany stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową, to brak jest podstaw do przyznania świadczenia na dalszy okres. Prawo do renty utracone wskutek odzyskania zdolności do pracy lub zmiany stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową będzie podlegało przywróceniu na warunkach określonych w art. 61 ustawy, jeżeli ubezpieczony ponownie stanie się trwale lub okresowo całkowicie niezdolny do pracy w ciągu 18 miesięcy od

ustania prawa do renty. W tej koncepcji ubezpieczonemu nie przysługuje zatem prawo do renty z tytułu utrzymującej się jedynie częściowej niezdolności do pracy, które nie może stanowić „kontynuacji przysługującego prawa do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy”, gdyż „norma art. 107 ustawy o emeryturach i rentach winna być rozpatrywana przy uwzględnieniu wymagań ustanowionych w art. 57 ust. 2 tej ustawy”.

Skład Sądu Najwyższego przedstawiający do rozstrzygnięcia niniejsze zagadnienie prawne zdaje się opowiadać za pierwszym z zaprezentowanych stanowisk, wywodząc, że za taką koncepcją może przemawiać to, iż zasadnicza przesłanka warunkująca nabycie prawa do renty w postaci stanu niezdolności do pracy (art. 57 ust. 1 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach) nie odnosi się do stopnia tej niezdolności (całkowitej czy częściowej) ani nie uzależnia prawa do renty od jej bezterminowego (renta stała) lub okresowego (renta okresowa) charakteru. Sprawia to, że w sytuacjach, gdy zmienia się jedynie stopień niezdolności do pracy, ale ubezpieczony jest w dalszym ciągu częściowo niezdolny do pracy, nie ma potrzeby badania na nowo przysługiwania uprawnienia rentowego, bo zmianie ulega jedynie jego wysokość uzależniona od aktualnego stopnia niezdolności do pracy (art. 107 ustawy). Również art. 61 ustawy nie uzależnia przywrócenia prawa do renty od stopnia ponownej niezdolności do pracy, co oznacza, że umożliwia przywrócenie prawa do renty nawet wtedy, gdy w ogóle ustępuje jakakolwiek niezdolność do pracy (całkowita lub częściowa), a następnie w ciągu 18 miesięcy od ustania prawa do renty ubezpieczony ponownie staje się niezdolny do pracy. Ponowne stwierdzenie niezdolności do pracy, bez względu na jej stopień, przed upływem 18 miesięcy od ustania „poprzedniego” prawa do renty, prowadzi do przywrócenia prawa do renty na podstawie art. 61 ustawy. Może to przemawiać za tym, że w przypadku gdy ulega zmianie (poprawie) jedynie stopień niezdolności do pracy z całkowitej na częściową, to prawo do pobieranej renty nie ustaje, bo nie ustaje zasadnicza przesłanka przysługiwania uprawnienia rentowego, to jest niezdolność do pracy, ale ulega zmianie jedynie wysokość przysługującego świadczenia rentowego z uwagi na częściową niezdolność do pracy (art. 107 ustawy). Sąd Najwyższy w składzie zwykłym zwrócił uwagę, że gdyby w takich sytuacjach prawo do renty ustawało, to ubezpieczony dalej jedynie częściowo niezdolny do pracy, mógłby skorzystać z „przywrócenia prawa do renty” z art. 61 ustawy tylko wtedy, gdyby w ciągu 18 miesięcy od ustania prawa do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy ponownie stał się całkowicie niezdolny do pracy i to

pomimo utrzymywania się stanu częściowej niezdolności do pracy, która stanowi zasadniczą przesłankę przysługiwania tego uprawnienia wymienioną w art. 57 ust. 1 pkt 1. Ponadto ustanie prawa do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy w przypadku poprawy stanu zdrowia do stopnia częściowej niezdolności do pracy przekreślałoby, a co najmniej wysoce utrudniało odzyskanie prawa do renty, bo albo wymagałoby pogorszenia się stopnia niezdolności do pracy do całkowitej przed upływem 18 miesięcy od ustania prawa do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, albo spełnienia od nowa wszystkich przesłanek warunkujących prawo do renty z tytułu częściowej niezdolności do pracy i to w sytuacji, gdy taki stopień niezdolności do pracy cały czas się utrzymywał.

Odnosnie do drugiej z zaprezentowanych koncepcji Sąd Najwyższy wskazał, że jej podstawą zdaje się być postrzeganie renty przyznanej na warunkach określonych w art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach jako szczególnego rodzaju renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, innego lub odrębnego typu świadczenia od takiej samej renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy przyznanej na zasadach ogólnych, to jest bez odniesienia się do „szczególnych” warunków określonych w art. 57 ust. 2. W rezultacie takie świadczenie nie może być utrzymane nawet wtedy, gdy rencista wcześniej całkowicie niezdolny do pracy spełnia nadal warunek prawa do renty z tytułu utrzymującej się (częściowej) niezdolności do pracy (art. 57 ust. 1 pkt 1 ustawy). Tymczasem w przypadku zmiany stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową w razie pobierania renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy przyznanej na zasadach ogólnych, to jest bez odniesienia się do „szczególnych” warunków określonych w art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach, dalsze utrzymanie prawa do renty już z tytułu częściowej niezdolności do pracy jest bezdyskusyjne (art. 107 ustawy).

Skład powiększony Sądu Najwyższego zważył, co następuje:

Przedstawione do rozstrzygnięcia zagadnienie prawne dotyczy w istocie wzajemnej relacji art. 57 ust. 1 oraz art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach. Dla odpowiedzi na postawione pytanie kluczowe znaczenie ma bowiem rozstrzygnięcie zasadniczej kwestii, a mianowicie czy prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy przyznanej na warunkach określonych w art. 57 ust. 2 ustawy jest tożsame z prawem nabytym po spełnieniu warunków przewidzianych w art. 57 ust. 1 tej

ustawy. Udzielenie odpowiedzi pozytywnej oznaczałoby trafność stanowiska zaprezentowanego w wyroku Sądu Najwyższego z dnia 18 stycznia 2008 r., II UK 87/07, w przeciwnym natomiast przypadku należałoby co do zasady podzielić pogląd wyrażony w wyroku tego Sądu z dnia 18 kwietnia 2008 r., II UK 186/07.

Rozstrzygnięcie tak ujętego zagadnienia wymaga w pierwszej kolejności odniesienia się do stanu prawnego obowiązującego przed zmianą dokonaną z dniem 1 października 2003 r. przez art. 24 ustawy z dnia 27 czerwca 2003 r. o rencie społecznej (Dz.U. Nr 135, poz. 1268 ze zm.). W myśl art. 2 pkt 1 ustawy o emeryturach i rentach, świadczenia na warunkach i w wysokości określonych w ustawie przysługują ubezpieczonym w razie spełnienia warunków do nabycia (nabywania) prawa do świadczeń pieniężnych z ubezpieczeń emerytalnego i rentowych Funduszu Ubezpieczeń Społecznych. Wymagania do nabycia prawa do renty określał art. 57 tej ustawy, stanowiąc, że renta z tytułu niezdolności do pracy przysługuje ubezpieczonemu, który łącznie spełnia trzy warunki: jest osobą niezdolną do pracy (pkt 1), posiada wymagany okres składkowy i nieskładkowy (pkt 2), a niezdolność do pracy powstała w okresach enumeratywnie wymienionych w punkcie 3 tego artykułu albo nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ustania tych okresów. Definicję wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego zawiera art. 58 ustawy, uzależniający w ust. 1 minimalną długość tego okresu od wieku, w którym ubezpieczony staje się niezdolny do pracy. Przepis ten - uwzględniając wynikającą z wieku możliwość podlegania ubezpieczeniu - określa, że wymagany okres składkowy i nieskładkowy osoby, której niezdolność do pracy powstała po ukończeniu 30 lat wynosi co najmniej 5 lat (pkt 5). W stosunku do tej osoby art. 58 ust. 2 wprowadza dodatkową przesłankę możliwości uznania za spełniony warunku posiadania wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego, a mianowicie okres 5 lat (o którym mowa w art. 58 ust. 1 pkt 5) powinien przypadać w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy. Moment nabycia prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy określa art. 100 ust. 1 ustawy ustanawiający generalną zasadę, zgodnie z którą prawo do świadczeń określonych w ustawie powstaje z dniem spełnienia wszystkich warunków wymaganych do nabycia tego prawa, natomiast datę, z jaką powstaje prawo do wypłaty świadczenia rentowego - art. 129 ust. 1, w myśl którego świadczenia wypłaca się poczynając od dnia powstania prawa do tych świadczeń, nie wcześniej jednak niż od miesiąca, w którym zgłoszono wniosek lub wydano decyzję z urzędu. Z kolei moment ustania prawa do renty

reguluje w pierwszym rzędzie art. 101 pkt 1 ustawy, stosownie do którego prawo do świadczeń ustaje gdy ustanie którykolwiek z warunków wymaganych do uzyskania tego prawa (pkt 1) oraz w drugiej kolejności - art. 102 ustawy, zgodnie z którym prawo do świadczeń uzależnione od okresowej niezdolności do pracy ustaje z upływem okresu, na jaki to świadczenie przyznano. Ustanie prawa do świadczeń powoduje wstrzymanie ich wypłaty na podstawie art. 134 ust. 1 pkt 1 (wypłatę świadczeń wstrzymuje się, jeżeli powstaną okoliczności uzasadniające między innymi ustanie prawa do świadczeń) na zasadach określonych w art. 134 ust. 2 pkt 1 i 2 ustawy. Kwestię weryfikacji prawa do świadczenia rentowego i jego wysokości normuje art. 107 ustawy, stanowiący, że prawo do świadczeń uzależnionych od niezdolności do pracy oraz wysokość tych świadczeń ulega zmianie, jeżeli w wyniku badania lekarskiego, przeprowadzonego na wniosek lub z urzędu, ustalono zmianę stopnia niezdolności do pracy, brak tej niezdolności lub jej ponowne powstanie. Z kolei art. 61 ustawy reguluje zagadnienie przywrócenia prawa do renty utraconej wskutek odzyskania zdolności do pracy, stanowiąc, że prawo do renty, które ustało z powodu ustąpienia niezdolności do pracy, podlega przywróceniu, jeżeli w ciągu 18 miesięcy od ustania prawa do renty ubezpieczony ponownie stał się niezdolny do pracy.

Wszystkie te przepisy stanowiły przed dniem 1 października 2003 r. spójny system nabywania i utraty prawa do świadczenia rentowego z mocy ustawy oraz potwierdzonego decyzją organu rentowego prawa do jego wypłaty, zmiany prawa do świadczenia i jego wysokości oraz przywracania prawa utraconego wskutek odzyskania zdolności do pracy. W obowiązującym wówczas stanie prawnym nie budziło wątpliwości, że: 1) w rozumieniu art. 57 ustawy o emeryturach i rentach prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy jest niezależne od stopnia tej niezdolności, 2) ustanie prawa do renty i wstrzymanie jej wypłaty następuje jedynie wskutek zupełnego odzyskania zdolności do pracy, 3) zmiana stopnia niezdolności do pracy (z całkowitej na częściową lub z częściowej na całkowitą) powoduje tylko zmianę wysokości świadczenia, 4) ponowne powstanie niezdolności do pracy w ciągu 18 miesięcy od ustania prawa do renty z powodu zupełnego ustąpienia tej niezdolności (całkowitej lub częściowej), rodzi skutek w postaci przywrócenia tego prawa niezależnie od stopnia ponownie powstałej niezdolności do pracy. Oczywiście jest również, że zasady te w dalszym ciągu obowiązują w odniesieniu do prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy nabytego na warunkach określonych w obecnym art. 57 ust. 1 ustawy

o emeryturach i rentach, zawierającym treść art. 57 w brzmieniu obowiązującym przed 1 października 2003 r.

Wątpliwość co do spójności systemu emerytalno-rentowego powstaje natomiast na tle dodanego z dniem 1 października 2003 r. do ustawy o emeryturach i rentach art. 57 ust. 2, zgodnie z którym „przepisu ust. 1 pkt 3 nie stosuje się do ubezpieczonego, który udowodnił okres składkowy i nieskładkowy wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiety lub 25 lat dla mężczyzny oraz jest całkowicie niezdolny do pracy”. Ta zmiana stanu prawnego, w którym nie dokonano innych, poza redakcyjnymi, modyfikacji w zakresie dotychczas obowiązujących przepisów, spowodowała w pierwszym rzędzie wątpliwość czy art. 57 ust. 2 ustawy, zwalniając osoby w nim wymienione z obowiązku spełnienia określonego w art. 57 ust. 1 pkt 3 warunku powstania niezdolności do pracy nie później niż w ciągu 18 miesięcy od ustania wymienionych w nim okresów ubezpieczenia, jedynie złagodził w stosunku do tych osób przewidziane w art. 57 ust. 1 warunki wymagane dla nabycia prawa do renty, czy też wprowadził zmiany merytoryczne poprzez samodzielne określenie tych warunków.

W rozstrzygającej tę wątpliwość uchwale składu siedmiu sędziów z dnia 23 marca 2006 r., I UZP 5/05 (OSNP 2006 nr 19-20, poz. 305) Sąd Najwyższy wyraził pogląd, że renta z tytułu niezdolności do pracy przysługuje ubezpieczonemu, który udowodnił okres składkowy i nieskładkowy wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiety i 25 lat dla mężczyzny oraz jest całkowicie niezdolny do pracy (art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach), bez potrzeby wykazywania przewidzianego w art. 58 ust. 2 tej ustawy pięcioletniego okresu składkowego i nieskładkowego przypadającego w ciągu ostatniego dziesięciolecia przed zgłoszeniem wniosku o rentę lub przed dniem powstania niezdolności do pracy. Stanowisko to zostało uzasadnione argumentem, że po nowelizacji art. 57 ustawy przepis ten składa się z dwóch części nie tylko w znaczeniu formalnym - według ustępu 1 i ustępu 2 - ale również w znaczeniu merytorycznym. Ustęp drugi, w porównaniu do przesłanek (warunków) przewidzianych w ustępie pierwszym, w sposób szczególny określa przesłanki prawa do renty, samodzielnie określając minimalny okres składkowy i nieskładkowy oraz stopień niezdolności do pracy. W rezultacie w odniesieniu do kręgu osób, o których przepis ten stanowi, nie znajduje zastosowania nie tylko art. 57 ust. 1 pkt 3, ale również art. 58 ust. 1, a w konsekwencji ust. 2 tego artykułu. Ta nowa kategoria osób musi natomiast spełnić szczególne i surowe warunki uzyskania prawa do renty, którymi są długi staż pracy, równy wymaganiom uzyskania prawa do emerytury oraz wymóg istnienia u

ubezpieczonego całkowitej niezdolności do pracy. Należy w tym miejscu zauważyć, że ponieważ art. 57 ust. 2 ustawy nie posługuje się pojęciem „wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego”, to przyjęcie w powyższej uchwale interpretacji, iż do osób określonych w tym przepisie nie znajduje zastosowania art. 58 ust. 1 i 2 oznacza jednocześnie, że osoby te nie muszą spełniać warunku posiadania wymaganego okresu składkowego i nieskładkowego w rozumieniu art. 57 ust. 1 pkt 2, którego definicję zawiera właśnie art. 58 ust. 1 i 2 ustawy.

Pogląd wyrażony przez Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 18 stycznia 2008 r., II UK 87/07 poparty został argumentacją, że warunki prawa do renty określa art. 57 i art. 58 ustawy o emeryturach i rentach, przy czym przesłanką do renty jest niezdolność do pracy (art. 57 ust. 1 pkt 1). Jeżeli więc zostało stwierdzone, że ubezpieczony spełniał warunki do uzyskania renty i nie przestał być niezdolny do pracy, to nie ustały warunki, od których prawo do renty zależało. W rezultacie ubezpieczony nie traci prawa do renty, lecz ulega zmianie tylko jej wysokość, gdy zachodzi zmiana stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową i rentę z tytułu całkowitej niezdolności do pracy ubezpieczony uzyskał po spełnieniu szczególnych warunków z art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach. W zaprezentowanym stanowisku pominęta jednakże została przedstawiona wyżej wykładnia art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach dokonana w powołanej uchwale Sądu Najwyższego z dnia 23 marca 2006 r., zgodnie z którą przepis ten wyodrębnia kategorię osób, które prawo do renty z tytułu niezdolności do pracy nabywają po spełnieniu dwóch szczególnych warunków, po pierwsze - posiadania określonego w tym przepisie minimalnego okresu składkowego i nieskładkowego (20 lat dla kobiet i 25 lat dla mężczyzn) oraz po drugie - istnienia całkowitej niezdolności do pracy. Wykładnia ta oznacza, że wymieniona w art. 57 ust. 2 kategoria osób nabywa prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy z pominięciem warunków określonych w art. 57 ust. 1, a tym samym bez związku pomiędzy prawem do świadczenia a podleganiem ubezpieczeniu rentowemu w okresie bezpośrednio poprzedzającym powstanie niezdolności do pracy, co stanowi podstawową zasadę ubezpieczeń rentowych. W istocie wykładnia ta nadała art. 57 ust. 2 takie znaczenie, że ubezpieczonemu, który jest całkowicie niezdolny do pracy i nie spełnia ogólnych warunków określonych w art. 57 ust. 1 pkt 2 (w związku z art. 58 ust. 1 i 2) oraz w art. 57 ust. 1 pkt 3 ustawy, przysługuje renta z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, jeżeli udowodnił okres składkowy i nieskładkowy wynoszący co najmniej 20 lat dla kobiety i 25 lat dla mężczyzny. Oznacza

to, że art. 57 ust. 2 jest przepisem szczególnym w stosunku do art. 57 ust. 1 i jako taki musi być wykładany ściśle, określone w nim warunki nabycia prawa do renty stanowią odstępstwo od ustanowionych w art. 57 ust. 1 i nie są z nimi powiązane, a ich spełnienie powoduje wyłącznie powstanie prawa do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy, istniejącego w czasie utrzymywania się takiego stopnia tej niezdolności. O ile bowiem spełnienie warunków określonych w art. 57 ust. 1 ustawy powoduje powstanie prawa do świadczenia rentowego niezależnie od stopnia niezdolności do pracy (całkowita, częściowa), to osoba, do której odnosi się art. 57 ust. 2 może nabyć wyłącznie prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy pod warunkiem ziszczenia się określonych w tym przepisie kwalifikowanych wymagań. Dla takiej osoby warunkiem, od spełnienia którego zależy nabycie prawa do renty w rozumieniu art. 100 ust. 1 ustawy nie jest istnienie niezdolności do pracy (częściowej lub całkowitej), o której stanowi art. 57 ust. 1 pkt 1 i zdefiniowanej w art. 12 ust. 1, ale istnienie całkowitej niezdolności do pracy określonej w art. 57 ust. 2, której definicję zawiera art. 12 ust. 2 ustawy. Osoba legitymująca się określonym w art. 57 ust. 2 okresem składkowym i nieskładkowym, ale tylko częściowo niezdolna do pracy, nie spełnia warunków do renty według zasad ustanowionych w tym przepisie i nie nabywa prawa do renty, jeżeli nie spełnia choćby jednego z warunków określonych w art. 57 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy. Dotyczy to również osoby całkowicie niezdolnej do pracy, jednakże nielegitymującej się wymaganym w art. 57 ust. 2 stażem ubezpieczeniowym. Ustawodawca objął zatem szczególną ochroną ubezpieczeniową jedynie krąg podmiotów posiadających okresy składkowe i nieskładkowe w rozmiarze uprawniającym do nabycia prawa do emerytury, którym stan zdrowia uniemożliwia wykonywanie jakiegokolwiek zatrudnienia z uwagi na całkowitą niezdolność do pracy.

Nie można w tym miejscu pomijać zamierzonego przez ustawodawcę celu uregulowania w art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach sytuacji nowej kategorii osób uprawnionych do renty, na który szczególną uwagę zwrócono w uzasadnieniu uchwały z dnia 23 marca 2006 r. W motywach tych stwierdzono, że „do czasu nowelizacji art. 57, część potencjalnie uprawnionych do renty według nowych przepisów, ubiegała się o renty wyjątkowe, przyznawane przez Prezesa ZUS w oparciu o art. 83 ustawy. Rocznie dotyczyło to około 500 osób”. Zamiarem ustawodawcy było więc „przeniesienie sytuacji osób z długim stażem ubezpieczeniowym i całkowicie niezdolnych do pracy ze statusu ubiegających się o świadczenie przyznawane na zasadzie wyjątku w oparciu o uznanie Prezesa ZUS, do statusu osób mających prawo

podmiotowe do renty”. Jednym z warunków przyznania świadczenia w drodze wyjątku w trybie określonym w art. 83 ust. 1 ustawy jest niemożność podjęcia pracy lub innej działalności zarobkowej objętej ubezpieczeniem społecznym, z powodu całkowitej niezdolności do pracy lub wieku. Chodzi więc o sytuacje uniemożliwiające podjęcie jakiejkolwiek aktywności zawodowej, a nie utrudniające jej podjęcie jak w przypadku częściowej niezdolności do pracy. Nowe warunki, przewidziane w art. 57 ust. 2 ustawy, miały więc uregulować sytuację osób całkowicie niezdolnych do pracy, które mają długi staż ubezpieczeniowy, w taki sposób, że z mocy prawa będą mogły otrzymać świadczenie w postaci renty (por. uzasadnienie projektu zmian ustawy o emeryturach i rentach - druk sejmowy nr 1391 z dnia 12 lutego 2003 r.). Uwzględniając ten aspekt przy podejmowaniu uchwały z dnia 23 marca 2006 r., Sąd Najwyższy uznał, iż „w kontekście nowej regulacji przewidzianej w art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach nie zachodzi niebezpieczeństwo naruszenia dotychczasowego systemu ubezpieczenia rentowego poprzez otwarcie drogi dla uzyskania prawa do renty dla nowej kategorii osób ze względu na ich nieliczność oraz ustanowienie surowych warunków uzyskania prawa do świadczenia”. Nie wydaje się więc zasadne przyjęcie stanowiska, że samo posiadanie długiego stażu ubezpieczeniowego, nawet równego stażowi emerytalnemu, oraz okresowa (niekiedy krótkotrwała) całkowita niezdolność do pracy uzasadniają utożsamienie prawa do renty z tytułu niezdolności do pracy nabytego na podstawie art. 57 ust. 2 z prawem nabytym na warunkach określonych w art. 57 ust. 1 ustawy o emeryturach i rentach, ze wszystkimi wynikającymi z tego konsekwencjami w zakresie istnienia, zmiany i przywracania tego prawa. Nie bez znaczenia jest i to, że taka wykładnia prowadziłaby w licznych przypadkach do wydłużenia okresu korzystania ze świadczeń rentowych z tytułu częściowej niezdolności do pracy aż do momentu nabycia uprawnień emerytalnych przez osobę ograniczoną jedynie w możliwości podjęcia pracy zarobkowej i to w sytuacji, gdy prawo do emerytury przy takim samym stażu ubezpieczeniowym powstaje dopiero po osiągnięciu określonego wieku emerytalnego. Taka renta, oderwana od reguł rządzących ubezpieczeniem rentowym i związanego z nim wystąpienia ryzyka niezdolności do pracy w niektórych okresach składkowych lub nieskładkowych w określonym czasie (tzw. warunek „częstości” ubezpieczenia) miałyby w istocie charakter emerytury pomostowej przysługującej do czasu spełnienia warunku wieku. Okres ten w niektórych przypadkach mógłby być nawet kilkunastoletni, przy ograniczeniu tylko możliwości podjęcia aktywności zawodowej, a nie niemożności jej podjęcia. Byłaby to

jednocześnie sytuacja uprzywilejowująca taką osobę w stosunku do ubezpieczonego legitymującego się co prawda okresem składkowym i nieskładkowym w rozmiarze określonym w art. 57 ust. 2 ustawy, którego niezdolność do pracy nigdy jednak nie sięgała stopnia całkowitej niezdolności i który z tych względów, bez spełnienia warunków określonych w art. 57 ust. 1 pkt 2 i 3 ustawy, nie mógłby nabyć prawa do świadczenia rentowego. Gdyby zatem zamiarem ustawodawcy było osiągnięcie opisanych wyżej skutków, porzuciłby na warunku legitymowania się odpowiednim okresem stażu ubezpieczeniowego, nie uzależniając powstania prawa do świadczenia rentowego ubezpieczonych posiadających okresy składkowe i nieskładkowe określone w art. 57 ust. 2 ustawy od spełnienia przez nich warunku całkowitej niezdolności do pracy.

Wszystkie te względy prowadzą do konkluzji, że prawo do renty z tytułu całkowitej niezdolności do pracy nabyte po ziszczeniu się warunków określonych w art. 57 ust. 2 nie jest tożsame z prawem do renty z tytułu niezdolności do pracy (całkowitej lub częściowej) nabytym wskutek spełnienia wymagań przewidzianych w art. 57 ust. 1 ustawy, a jego istnienie uzależnione jest od utrzymywania się warunku niezdolności do pracy w stopniu kwalifikowanym (sięgającym niezdolności całkowitej).

Przyjęcie koncepcji, że w art. 57 ustawy o emeryturach i rentach ustawodawca wyodrębnił dwa modele nabywania prawa do renty na różnych warunkach, rodzi ten skutek, iż kwestia ustania tego prawa powinna być rozpatrywana odrębnie w stosunku do świadczeń nabytych po spełnieniu warunków określonych w ust. 1 oraz w ust. 2 tego artykułu. Skoro więc warunkiem powstania prawa do renty na podstawie art. 57 ust. 2 jest całkowita niezdolność do pracy, to istnienie tego prawa uzależnione jest od utrzymywania się niezdolności do pracy w stopniu całkowitym, a ustanie tego warunku powoduje - z mocy art. 101 pkt 1 ustawy - ustanie prawa do renty. Nie pozostaje to w jakiegokolwiek sprzeczności z art. 107 ustawy, gdyż po pierwsze - przez „świadczenie uzależnione od niezdolności do pracy”, o którym stanowi ten przepis, należy rozumieć zarówno świadczenie uzależnione od niezdolności do pracy określonej w art. 57 ust. 1 jak i w ust. 2 tego artykułu, oraz po drugie - zawarte w art. 107 sformułowanie „prawo do świadczeń uzależnionych od niezdolności do pracy oraz wysokość tych świadczeń ulega zmianie, jeżeli (...) ustalono zmianę stopnia niezdolności do pracy, brak tej niezdolności lub jej ponowne powstanie” prowadzi do wniosku, że w rozumieniu tego przepisu „zmianą prawa” jest nie tylko modyfikacja - ze względu na zmianę stopnia niezdolności do pracy (z częściowej na całkowitą lub z

całkowitej na częściową) - prawa nadal istniejącego, ale także ustanie tego prawa lub jego ponowne powstanie. W konsekwencji dokonane na podstawie art. 107 ustawy ustalenie zmiany stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową powoduje zmianę prawa do świadczenia nabytego na warunkach z art. 57 ust. 2 ustawy i uzależnionego od istnienia całkowitej niezdolności do pracy, polegającą na ustaniu tego prawa stosownie do art. 101 pkt 1, a wypłata świadczenia ulega wstrzymaniu zgodnie z art. 134 ust. 1 pkt 1 ustawy. W razie wstrzymania wypłaty świadczenia w sytuacji określonej w art. 102 ustawy brak jest podstaw do wznowienia tej wypłaty. W powyższych przypadkach rozważeniu podlega jedynie spełnienie przez ubezpieczonego warunków do renty z tytułu niezdolności do pracy przysługującej na warunkach ustanowionych w art. 57 ust. 1 ustawy.

W motywach wyroku z dnia 18 kwietnia 2008 r., II UK 186/07, Sąd Najwyższy wyraził pogląd, według którego prawo do renty nabyte na warunkach określonych w art. 57 ust. 2 ustawy o emeryturach i rentach, a następnie utracone wskutek odzyskania zdolności do pracy lub zmiany stopnia niezdolności do pracy z całkowitej na częściową, będzie podlegało przywróceniu na podstawie art. 61 ustawy, jeżeli ubezpieczony ponownie stanie się całkowicie niezdolny do pracy w ciągu 18 miesięcy od ustania prawa do renty. Pogląd ten nie wydaje się trafny i słusznie wzbudził wątpliwości składu zwykłego Sądu Najwyższego przedstawiającego do rozstrzygnięcia niniejsze zagadnienie prawne. Jednak również stanowisko prezentowane przez ten skład nie budzi zastrzeżeń jedynie w odniesieniu do prawa do renty nabytego na podstawie art. 57 ust. 1 ustawy.

Przepis art. 61 ustawy o emeryturach i rentach stanowi, iż prawo do renty, które ustało z powodu ustąpienia niezdolności do pracy, podlega przywróceniu, jeżeli w ciągu 18 miesięcy od ustania prawa do renty ubezpieczony ponownie stał się niezdolny do pracy. Rozstrzygnięcia wymaga więc kwestia, czy przepis ten ma, a jeśli tak, to w jakim zakresie, zastosowanie do renty nabytej na podstawie art. 57 ust. 2 ustawy i następnie utraconej wskutek ustania warunku całkowitej niezdolności do pracy, jeżeli się uwzględni, że ustanie tego prawa nie jest spowodowane pełnym ustąpieniem niezdolności do pracy, o którym stanowi art. 61, ale zmianą stopnia tej niezdolności z całkowitej na częściową. Wykładnia językowa prowadzi do wniosku, że przytoczony przepis nie może znajdować zastosowania do osób, które uzyskały prawo do renty na podstawie art. 57 ust. 2 ustawy i które na skutek poprawy stanu zdrowia stały się jedynie częściowo niezdolne do pracy. Niezdolność do pracy (czę-

ściowa) istnieje więc nadal mimo utraty prawa do renty. Tymczasem art. 61 niewątpliwie odnosi się do sytuacji, w których prawo do renty zostało utracone wskutek zupełnego ustania niezdolności do pracy (odzyskania zdolności do pracy). Nie może zresztą być inaczej, skoro przepis ten funkcjonował przed dodaniem do ustawy o emeryturach i rentach art. 57 ust. 2, a zatem gdy obowiązywały jednakowe warunki nabywania prawa do renty dla osób całkowicie i częściowo niezdolnych do pracy. Nieuprawnione byłoby zatem nadawanie mu aktualnie treści i znaczenia, którego wcześniej nie posiadał. Należy więc zwrócić uwagę na funkcję jaką art. 61 pełnił i nadal pełni w systemie prawa do świadczeń z ubezpieczenia rentowego, do którego wprost się odnosi. Nie powinno budzić większych wątpliwości, że chociaż odwołuje się on do niezdolności do pracy, to w istocie dotyczy pozostałych warunków prawa do renty określonych w art. 57 ust. 1 ustawy, a jego celem jest zapobieganie ustalaniu na nowo warunku stażu ubezpieczeniowego i jego „częstości” (art. 57 ust. 1 pkt 2 w związku z art. 58 ust. 1 i 2) oraz warunku czasu powstania niezdolności do pracy (art. 57 ust. 1 pkt 3). W rezultacie art. 61 ustawy ma zapobiegać ustalaniu „od nowa” prawa do renty określonej w art. 57 ust. 1, gdyż niejednokrotnie spełnienie warunków określonych w pkt 2 i 3 tego artykułu byłoby bardzo utrudnione, a czasem wręcz niemożliwe w sytuacji pozostawania przez ubezpieczonego poza stosunkiem ubezpieczeń społecznych po ustaniu prawa do świadczenia rentowego. Ta funkcja art. 61 ustawy w odniesieniu do renty nabywanej na podstawie art. 57 ust. 2 nie ma jakiegokolwiek znaczenia, gdyż nabycie prawa do renty na warunkach ustanowionych w tym przepisie nie wymaga spełnienia przez określone w nim osoby warunku „częstości” stażu ubezpieczeniowego ani warunku czasu powstania niezdolności do pracy. Minimalny okres składkowy i nieskładkowy (20 lat dla kobiet lub 25 lat dla mężczyzn) raz osiągnięty nie ulega zmianie, a w przypadku osoby posiadającej taki staż ubezpieczeniowy każdorazowe powstanie całkowitej niezdolności do pracy powoduje nabycie prawa do renty. Przepis art. 61 ustawy nie znajduje zatem zastosowania do renty nabytej na podstawie art. 57 ust. 2 i następnie utraconej, gdyż prawo do tego świadczenia ubezpieczonego posiadającego określony w tym przepisie okres składkowy i nieskładkowy powstaje z dniem ponownego ziszczenia się warunku całkowitej niezdolności do pracy, niezależnie od czasu jej powstania. Są to jedyne dwa warunki, których spełnienie rodzi prawo do renty przewidzianej w tym przepisie.

W konsekwencji wszystkie zastosowane rodzaje wykładni (historyczna, językowa, systemowa i funkcjonalna) uzasadniają udzielenie odpowiedzi jak w sentencji uchwały.

=====